

WITOLD GOMBROWICZ

Dagbog

1955

Lørdag

Af Tito havde jeg erfaret, at Cesar Fernández Moreno havde nedskrevet vores samtale om Argentina og havde til hensigt at offentliggøre den i et månedsmagasin. Jeg ringede til ham og bad ham vise mig det, før det blev trykt.

Men I ved jo slet ingenting om, hvordan mit forhold til den argentinske litterære verden havde formet sig. Ja, nu står det mig klart, at I indtil nu ikke er i dette afsnit af min biografi. Jeg tvivler ikke om, at I gerne hører om det. Er det allerede lykkedes mig i den grad at føre jer ind i mit jeg, at alt, hvad der vedrører mig, ikke er jer ligegyldigt?

Som bekendt ankom jeg til Buenos Aires med skibet "Chrobry" en uge før krigs-udbruddet.

Jeremi Stempowski, på den tid den herværende direktør for "Gal", tog sig af mig, og det var ham, der præsenterede mig for en af de førende forfattere, Manuel Gálvez. Gálvez stod på venskabelig fod med Choromański, som havde tilbragt en længere periode her et årstid før min ankomst og havde vundet stor sympati. Gálvez udviste førsteklases gæstfrihed over for mig og var mig behjælpelig i mange sager, men døvheden, som han led af, havde skubbet ham ud på et sidespor, i ensomheden – så han henviste mig til den ikke mindre kendte digter, Artur Capdevilá, der ligeledes var "amigo de Choromański", – Åh, sagde fru Capdevilá, – hvis De er lige så fortryllende, som Choromański, erobrer De med lethed vore hjerter.

Det blev desværre anderledes. Jeg kan ikke give argentinerne skylden. De skulle måske have anvendt en betydelig større dosis skarpsindighed end den, som storbysselskabelighedens hastigt malende mølle kræver, for at pejle sig ind på mit datidige galskab – og have været i besiddelse af en engleagtig tålmodighed for at tilpasse sig det. Skyldig var den "konstellation", der var opstået på min omstyrte himmel...

Da jeg sejlede fra Polen til Argentina var jeg i bund og grund demoraliseret – aldrig før havde jeg (med undtagelse måske af en periode tilbragt i Paris mange år tidligere) befundet mig i en sådan tilstand af afslappelse. Litteratur? Kom mig slet ikke ved, efter udgivelsen af *Ferdydurke* havde jeg besluttet mig for at slappe af – for øvrigt var det at føde denne bog virkelig et voldsomt chok for mig – jeg vidste, at meget vand ville flyde i havet, før jeg ville være i stand til at mobilisere nyt stof i mig. Og i tilgift var jeg stadig forgiftet af galden i denne bog, om hvilken jeg ikke

selv i mit hjertes dyb med sikkerhed vidste, om den ville være “ung” eller moden? Om den var et kompromitterende udtryk for min evige fascination af den unge, og derfor, fortryllende underlegenhed, eller den var en stræben mod den stolte, men tragiske og ucharmerende, modne overlegenhed? Og da jeg ombord på “Chrobry” gled forbi de tyske, franske og engelske kyster, stivnede i frygten for den endnu ufødte forbrydelse, i et klima af kvælende afventen, syntes de at skribe: vær letsindig, du har ingen betydning, du vil intet udrette, det eneste, du har tilbage, er druk! Jeg drak mig derfor fuld på min egen måde, det vil sige ikke nødvendigvis med alkohol – men jeg sejlede beruset, næsten komplet omtåget...

Senere revnede landenes grænser og lovens tavler, der åbnede sig sluser af blinde kræfter, og – ak – pludselig er jeg i Argentina, fuldstændig alene, afskåret, fortabt, anonym. Jeg var en smule ophidset og en smule forskræmt. Men samtidig bød noget i mig med lidenskabelig bevægelse at hilse det slag velkommen, som var ved at tilintetgøre mig og stødte mig bort fra min hidtidige orden.. Krig? Polens udslettelse? De nærmestes skæbne? Familiens? Min egen skæbne? Kunne jeg tage mig af det på en måde, hvordan skal jeg sige det, på en normal måde, jeg, som var klar over det hele i forvejen, som havde oplevet det hele for længe siden – ja, jeg lyver ikke, når jeg siger, at jeg i mange år havde plejet omgang med katastrofen inde i mig selv. Da den indtraf, sagde jeg noget i denne retning til mig selv: – nå, så er det altså nu! Og jeg forstod, at tiden var kommet til at udnytte denne evne til at tage afsked og forkaste, som jeg havde fremelsket i mig. Intet havde jo ændret sig, dette univers, dette liv, hvori jeg var fangen, var ikke blevet anderledes, fordi en bestemt orden i min eksistens var forbi. Men en skælven af en eller anden frygtelig og febrilsk ophidselse fødtes ud af den fornemmelse, at volden frigør det unævnelige og uformede, hvis tilstedeværelse ikke var mig fremmed, et element, hvorom jeg kun vidste så meget, at det var “lavere”, “yngre” – og nu satte sig i gang som en flodbølge i den sorte, voldsomme nat. Jeg ved ikke, om det bliver tydelig nok, når jeg siger, at jeg fra første stund forelskede mig i denne katastrofe, som jeg hadede, som jo også ødelagde mig, at min natur bød mig hilse den velkommen som en lejlighed til at slutte mig til det laveste i mørket.

Capdevilà, digter, universitetsprofessor, redaktør af det store dagblad *La Prensa*, boede med sin familie i en smuk villa i Palermo, og fra dette hus åndede en atmosfære af *Kurier Warszawski* og Café Lourse mod mig. Jeg husker den dag, hvor jeg gik derhen til middag for første gang. Hvordan skulle jeg præsentere mig for Capdevilàerne? Som en tragisk forvist fra et fædreland rendt over ende af fjenden? Som en fremmed litterat, der taler om “de nye værdier” i kunsten, som søger oplysning om landet, hvori han opholder sig? Hr. Capdevilà forventede, fru Capdevilà forventede, at jeg skulle forestille mig for dem i en af disse skikkelser, og i øvrigt var de fulde af potentiel hjertelighed over for en “amigo de Choromański” – men blev snart forvirrede over at stå overfor en ganske ung mand, som dog trods alt ikke længere var helt så ung.

Hvad var der sket? Ja. Jeg bliver nødt til at indrømme det: under indflydelse af krigen, ved en forstærkelse af de “lavere” kræfter og de regressive kræfter, var der i mig indtruffet et udbrud af en slags forsinket ungdom. Ansigt til ansigt med katastrofen var jeg flygtet ind i ungdommen og havde smækket døren i bag mig! Jeg

havde altid haft en tilbøjelighed til at søge ly i ungdommen – min egen eller fremmed – for “værdierne”, altså for kulturen. Jeg har tidligere her i dagbogen skrevet: ungdom er en værdi i sig selv, det vil sige tilintetgøreren af alle andre værdier, som den ikke har brug for, fordi den er – selvtilstrækkelig. Stående over for udslettelsen af alt, hvad jeg indtil da havde besiddet, fædreland, hjem, min sociale og kunstneriske status, havde jeg altså søgt tilflugt i ungdommen, og det med så meget større beredvillighed, som jeg jo var “forelsket”. *Entre nous soit dit*, krigen havde forynget mig... Og to faktorer var mig behjælpelige heri. *Jeg så ung ud*, jeg havde et frisk ansigt, et parogtyveårigt. Verden *behandlede* mig som en knægt, i det mindste for det altovervejende flertal af de forstemmende få polakker, som læste mig, var jeg en skrupskør grønskolling, en helt igennem useriøs person – og for argentinerne var jeg fuldstændig ukendt, noget i retning af en debutant fra provinsen, som først måtte vise hvad han duede til og vinde anerkendelse. Og skønt jeg gerne ville have påtvunget mig disse mennesker som en værdi og en autoritet, havde det næppe været muligt, da jeg ikke beherskede deres sprog og de kommunikerede med mig på et haltende fransk. Så alt, mit udseende, hele min situation og denne komplette udstødelse fra kulturen, og min sjæls hemmelige vibrationer, alt skubbede mig ud i ynglingens tankeløshed, i en ungdommelig selvtilstrækkelighed.

Familien Capdevilà havde en datter, Chinchina, på tyve år. Det hændte således, at hr. Capdevilà og hans frue i løbet af kort tid overlod mig til Chinchina, som derefter præsenterede mig for sine veninder. Og forestil jer Gombrowicz i dette dødbringende år 1940, flirtende ubekymret med disse piger, som viste mig museer, som gik med mig på café – som jeg holdt foredrag for om den europæiske kærlighed... Et stort spisebord i familien Capdevilàs spisestue, bag bordet tolv unge damer og jeg, som – hvilken idyl? – talte om *l'amour européen*. Og alligevel, skønt denne scene forekommer en forsmædelig kontrast til de andre scener af ødelæggelse, var den i grunden ikke så voldsomt fjernt fra disse, den var snarere det samme nederlag i en anden skikkelse, begyndelsen på vej, der ligeledes førte nedad. Der indtrådte en ligesom fuldstændig bagatellisering af mit væsen. Jeg blev let og tom.

Men samtidig sank jeg hen i Argentina – så fjernt fra det andet, eksotisk og overbærende, ligegyldigt og optaget af sin egen dagligdag. Hvordan blev jeg bekendt med Roger Pla? Sikkert gennem frøken Galignana Segura. Kort og godt, han indførte mig i kunstmaleren Antoni Bernis hus, og der holdt jeg også et foredrag om Europa for en gruppe kunstmalere og litterater. Men alt, hvad jeg sagde, var meget dårligt – ja netop i det øjeblik, hvor det at opnå en hvilken som helst anerkendelse var umådeligt vigtigt for mig, blev jeg narret af min stil, og mine ord blev så elendige, at det næsten var kompromiterende. Hvad talte jeg da om? Om Europas tilbagegang, om hvordan og hvorfor Europa længtes efter vildskab og på hvilken måde denne sygelige tilbøjelighed i den europæiske ånd kunne udnyttes til revision af en kultur, der var alt for langt fra sit fundament. Men alt imens jeg sagde dette, var jeg selv et bedrøveligt eksempel på regressionen og dens skamfulde illustration – det var som om ordene forrødte mig og netop ønskede at bevise, at jeg ikke var på højde med denne problematik, at jeg befandt mig neden for det, som jeg sagde. Og den dag i dag husker jeg, hvordan Pla på Diagonal Norte vredt gjorde mig bebrejdelser på grund af nogle dumme og naivt sentimentale bemærkninger i min tale – og mens

jeg inderst inde gav ham ret og tilmed led sammen med ham, vidste jeg, at det var uundgåeligt. Der forekommer perioder, hvor der i én opstår en spaltning af personligheden og den ene halvdel af ens væsen gør grin med den anden, fordi den har valgt sig en anden vej og et andet mål. Der, netop, hos familien Berni blev jeg præsenteret for Cecilia Benedit de Debenedetti, i hvis hjem på Avenida Alvear en blandedt boheme forsamlede sig. Cecilia levede i en slags formørkelse, forbløffet, forskrækket, bedøvet af livet, omringet, vågnede kun op af drømmen for at fordybe sig i en anden og endnu mere fantastisk drøm, mens hun kæmpede en chaplin-kamp med eksistensens materie... Hun var ude af stand til at udholde, at hun eksisterede... I øvrigt en kvinde med strålende egenskaber, af fremragende dyder, med en ædel, aristokratisk sjæl. Men da alene det faktum, at hendes eksistens knuste hende og skræmte hende, var det hende egentlig ligegyldigt, hvem hun omgav sig med. Et selskab hos Cecilia? Noget af det er trods alt forblevet i min erindring, en dansende Joaquin Fernández, Rivas Rooney døddrukken, en meget smuk, purung pige, der morede sig afsindigt... Ja, ja, og disse fester glider sammen med en masse andre fester på andre steder og jeg ser mig selv med et glas i hånden og hører min egen stemme, i det fjerne, sammen med Julietas stemme:

Jeg: – De to piger der, i hjørnet? Kender du dem?

Julieta: – Det er døtre af den dame, der taler med La Fleur. Jeg skal sige dig, hvad de fortæller om hende: Hun tog to unge mænd med sig op på hotellet og for at ophidse dem, gav hun dem en indsprøjtning... Men den ene havde et svagt hjerte og døde. Kan du forestille dig det? Undersøgelsen, politiet, men hun havde forbindelser, sagen blev dysset ned, hun rejste et år til Montevideo...

Jeg kunne ikke lade mig mærke med, hvor vigtig denne oplysning var for mig og sagde blot:

- Nej virkelig?

Men jeg forlod dog snart selskabet, og i den sortblå, ubevægelige argentinske nat begav jeg mig til Retiro, som I allerede kender fra *Trans-Atlantik*: "Der falder højdedraget brat mod floden, og byen nejer sig mod havnen, og de stille vande suser som en sang blandt pladsens træer... Dér var der talløse unge matroser..." For den, det måtte interessere, fortæller jeg gerne, at jeg aldrig, med undtagelse af nogle sporadiske eventyr i en meget tidlig alder, har været homoseksuel. Jeg har måske lidt svært ved at hamle op med en kvinde, når det gælder følelser, fordi jeg i mig har en slags følelsesblokering, som om jeg er bange for følelser... Og dog tiltrækker og fængsler kvinder mig, især en bestemt slags kvinder. Jeg søgte altså ikke erotiske eventyr på Retiro, men – bedøvet, ude af mig selv, arveløs og bragt ud af mit spor, fortæret af blinde lidenskaber, som min sammenstyrtede verden og min fallerede skæbne havde optændt i mig – hvad søgte jeg? Ungdom. Jeg kunne sige, at jeg på samme tid søgte min egen ungdom og fremmed ungdom. Fremmed – fordi denne ungdom i matros- eller soldateruniform, disse ærkealmindelige unge mænd fra Retiro, var mig utilgængelig, identiteten i køn og manglen på seksuel tiltrækningskraft udelukkede enhver mulighed for forening og besiddelse. Og egen ungdom – fordi den samtidig også var min, der havde virkeliggjort sig i én som mig, ikke i en kvinde, men i en mand, det var den samme ungdom, som havde forladt mig, og nu blomstrede i en anden. Og for manden bliver kvindens ungdom, skønhed, charme

aldrig så kategorisk i sit udtryk – da kvinden jo trods alt er noget andet, og også skaber en mulighed for det, som til en vis grad biologisk redder os: barnet. Men her i Retiro, så jeg, så at sige, ungdommen i sig selv, uafhængig af sex, jeg oplevede menneskeslægtens blomstring i dens skarpeste, mest radikale og – da den var brandmærket af håbløsheden – mest dæmoniske form. Og dertil – nedad, nedad, nedad! Det trak mig ned, ned i den nederste sfære, i fornedrelsens rige, her blev ungdommen, der som sådan allerede var fornedret, endnu en gang fornedret, som en tarvelig, proletarisk ungdom... Og jeg, Ferdýdurke, gentog tredje del af min bog, historien om Mietus, der ville “forbrødre” sig med en bondekarl!

Ja, ja! Ind i dette blev jeg skubbet af et væv af tendenser, som jeg havde ligget under for i mit gamle fædreland, når min fornedrelse havde nået bunden og kun trangen opad var tilbage... Det her var det nye fædreland, som jeg langsomt erstattede det gamle med. Hvor ofte hændte det ikke, at jeg forlod en kunstnerisk og selskabelig forsamling for, der, i Retiro, på Leandro Alem, at strejfe omkring, drikke et par øl og med største grebthed jage efter Gudindens lynglimt, efter hemmeligheden af det opblomstrende og samtidig fornedrede liv. I mine erindringer er alle mine normale dage i min tilværelse i Buenos Aires gennemtrængt af Retiro-natten. Skønt en blind besættelse, døv overfor alt, begyndte at beherske mig fuldkomment, arbejdede min forstand dog, jeg var klar over, at jeg havde forvildet mig ind i et farligt grænseland, og det første, der faldt mig ind var naturligvis, at underbevidste homoseksuelle tilbøjeligheder var ved at bane sig vej i mig. Og måske ville jeg med tilfredshed havde hilst denne kendsgerning velkommen, fordi den i det mindste ville have placeret mig i en eller anden virkelighed – men nej, på samme tidspunkt knyttede jeg tæt forbindelse til en kvinde, et forhold hvis intensitet intet lod tilbage at ønske. I det hele taget var jeg i den periode temmelig meget efter pigerne, undertiden endda på en temmelig skandaløs måde. Undskyld mig denne fortrolighed. Jeg har ikke til hensigt at indføre jer i mit erotiske liv, her drejer det sig kun om at afstikke grænserne for mine oplevelser. Havde jeg fra begyndelsen i ungdommen kun søgt tilflugt i for mig utilgængelige værdier, viste den sig snart som den eneste, højeste og absolutte livsværdi og den eneste skønhed. Men denne “værdi” havde en egenskab, som nok var udtænkt af selve djævelen, nemlig den, at ved at være ungdom var den noget værdiløst – den var tæt forbundet med fornedrelse, var selve fornedrelsen.

Det var vist i året 42, jeg blev venner med digteren Carlo Mastronardi – mit første intellektuelle venskab i Argentina. Mastronardis ikke særlig talrige digte havde sikret ham en betydelig plads i den argentinske kunstverden. Godt fyrrårig, forfinet, med pincenez, ironisk, sarkastisk, hermetisk, måske en smule i retning af Lechoín, var denne digter fra Entre Ríos provinsiel, men gennemtrængt af den mest parisiske europæiskhed, på samme tid en englegodhed klædt i et panser af sarkasme, han var et skaldyr, der beskyttede sin overfølsomhed. Han fattede interesse for dette dengang i Argentina sjældne eksemplar af en kultiveret europæer, og undertiden mødtes vi i en bar i en natlig time... Hvilket også havde gastronomisk betydning for mig, da han fra tid til anden spenderede ravioles eller spaghetti. Gradvist afslørede jeg ham min litterære fortid, jeg fortalte om *Ferdýdurke* og andre sager, og alt hvad der i mig var slavisk og anderledes end fransk, spansk, engelsk kunst, som han

kendte, interesserede ham levende. Han, på den anden side, indviede mig i Argentina bag kulisserne, et vanskeligt land, der på en sælsom måde var de intellektuelle ubegribelig og tilmed ofte forekom dem skræmmende. Jeg på min side spillede med mindre åbne kort, jeg spillede et forbudt spil. Jeg kunne ikke sige alt. Jeg kunne ikke afsløre dette sted i mig, indhyllet i natten, som jeg kaldte "Retiro". Jeg bød Mastronardi på arbejde fra min afsporede hjerne, som søgte en eller anden "løsning", uden at afsløre kilden til min inspiration – og han vidste ikke, hvorfra denne lidenskab i mig kom, med hvilken jeg angreb alt "gammelt", med hvilken jeg krævede, at kulturen (der støttede sig på det højerens, alderens og modenhedens dominans) skulle afsløre den strøm, som slog op neden fra, som igen gjorde det ældre afhængig af det yngre, og det højere af det lavere. Jeg forlangte at, "den Voksne blev underlagt den Yngre". Jeg forlangte, at denne vor stræben mod en ustandselig forrynkelse endelig blev legaliseret, og at Ungdom blev anerkendt som en personlig og autentisk værdi, som ændrede vores indstilling til andre værdier. Jeg måtte give det udtryk af, at det var et ræsonnement, dette som i virkeligheden var en lidenskab i mig, og det førte mig ind i en grænseløs tankekonstruktion, som i virkeligheden var mig komplet ligegyldig... Men er det da ikke netop sådan en tanke fødes: som et ligegyldigt surrogat for blinde bestræbelser, behov og lidenskaber, for hvilke vi ikke er i stand til at finde anerkendelse blandt mennesker. Den aflastende faktor i denne dialog var barndommen, fordi Mastronardi, næsten lige så barnlig som jeg, til alt held forstod at more sig over mig, ligesom jeg lavede spas med ham. Barndommen er, skønt den er beslægtet med ungdommen, dog uendelig meget mindre drastisk; derfor falder der lettere for en voksen mand at være barnlig end at være ungdommelig; derfor blev jeg næsten altid barnlig ansigt til ansigt med det grønnes dæmon, som jeg var hjælpeløs overfor. Men hvorvidt ville jeg blot være barnlig, og hvorvidt var jeg virkelig barnlig? Hvorvidt ville jeg være ung, og hvorvidt var jeg virkelig en forsinket yngling? I hvilken grad var det mit, og i hvilken grad blot et eller andet, som jeg var forelsket i?

Mastronardi stod i tæt forbindelse med en gruppe omkring Victoria Ocampo, det vigtigste litterære centrum i landet, der koncentrerede sig om månedsskriftet *Sur*, udgivet af samme Victoria – en allerede lidt ældre og aristokratisk dame, der sad på tykke millioner, og hvis entusiastiske stædighed havde gjort, at hun var blevet veninde med Paul Valéry, at hun havde Tagore og Keyserling som gæster, at hun lod sig indbyde til te hos Bernard Shaw og sluttede broderligt venskab med Stravinsky. Hvor tungt fru Ocampos millioner vejede i disse hendes majestætiske intimiteter, og hvorvidt hendes personlige, ubetvivlelige, fortrin og talenter, er et spørgsmål, som jeg ikke magter at løse. Den påtrængende duft af disse millioner, denne fru Ocampos finansielle parfume, der måske prikkede lidt for stærkt i næsen, afskrækkede mig fra at slutte bekendtskab med hende. Man fortalte om hende, at en fransk forfatter med et kendt navn var faldet på knæ for hende og havde råbt, at han ikke ville rejse sig igen, før han fik flere tusinde til at oprette en litterær *revue*. Pengene fik han, for – sagde fru Ocampo – hvad skulle jeg gøre med en mand, som knælede og ikke ville rejse sig? Jeg måtte give ham dem. Jeg må sige, at denne franske forfatters tilgang til fru Ocampo var noget af det sundeste og ærligste, men det stod mig dog klart, at jeg uden at være kendt i Paris, intet ville kunne opnå hos hende. Så jeg havde in-

gen hast med pilgrimsfærden til residensen i San Isidro. For øvrigt havde Mastro-nardi heller ingen hast med at føre min person til disse Reunioner, idet han nærede den fuldt berettigede frygt, at *el conde* (for, som jeg allerede har nævnt, havde jeg erklæret mig for greve) kunne opføre sig mærkværdigt, ja sågar utilregneligt. Han besluttede først at præsentere mig for Victorias søster, Silvina, hustru til Adolf Bioy Casares. En aften var vi til middag der.

Senere lærte jeg mange andre litterater at kende, en ret stor procentdel af den argentinske litteratur – men jeg opholder mig lidt længere ved mine første skridt, da de følgende ikke afveg meget fra disse. Silvina var *poetiza* og udgav fra tid til anden et lille bind... Hendes mand, Adolfo, var forfatter af nogle ganske gode fantastiske romaner... Og dette kultiverede ægtepar tilbragte den hele dag i poesien, i prosaen, deltog i udstillinger og koncerter, studerede franske nyheder, kompletterede deres grammofonpladesamling. Til dette aftensmåltid var dog også Borges til stede, nok den mest begavede argentinske forfatter, med en intelligens skærpet af personlig lidelse – og jeg troede, med rette eller urette, at intelligens var mit pas, noget der kunne skaffe mine simplicismer opholdsret i den civiliserede verden. Men, bortset fra de tekniske vanskeligheder, mit genstridige spansk, ligesom Borges' talefejl – han talte hurtigt og uforståeligt – bortset fra min utålmodighed, stolthed og vrede, der var følgen af en smertelig eksotisme og fremmedhedsfølelse, hvilke muligheder var der da for forståelse mellem mig og dette intellektuelle, æstetiserende, filosoferende Argentina? I dette land var jeg fascineret af den nederste sfære, og dette var toppen. Jeg fortrylledes af Retiros dunkelhed, de – af lysene i Paris. For mig var landets uerkendte, tavse ungdom en vibrerende bekræftelse af min egen følelsesmæssige tilstand, og takket være dette greb dette land mig som en melodi – eller som forudfølelsen af en melodi. De så ingen skønhed i dette. Hvis der var noget i Argentina som nåede sit fulde udtryk og kunne imponere som kunst, stil, form, så åbenbarede det sig for mig kun i tidlige udviklingsstadier, i den unge mand, aldrig i den voksne. Hvad er da vigtigt for den unge mand? Jo ikke hans forstand eller erfaring, viden og teknik, som altid er dårligere, svagere end i en allerede udviklet og vel funderet mand, men netop og udelukkende hans ungdom – det er hans eneste trumfkort. Men den argentinske elite så ingen trumf i dette og mindede snarere om en sagtmodig og flittig ungdom, hvis ambition det var hurtigst muligt at lære alderdom af de ældre. Åh, ikke længere at være ungdom! Åh, at besidde en moden litteratur! Åh, at ligne Frankrig og England! Åh, at blive voksen, hurtigt blive voksen! Og for øvrigt hvordan skulle de kunne være unge, når de allerede var folk i en vis alder, og deres personlige situation stod i modsætning til landets generelle ungdommelighed, deres tilhørsforhold til en højere social klasse udelukkede en virkelig forening med de underste sfærer. Således var for eksempel Borges en person, der kun tog egne år i betragtning, fuldstændig løsrevet fra sin grund, en moden mand, en intellektuel, kunstner, der tilfældigvis var født i Argentina, men ligesågodt eller endda bedre kunne være født på Montparnasse.

Og dog var landets atmosfære af en sådan art, at i den kunne en Borges med sit internationale raffinement (for, hvis han var argentiner, så var han det på europæisk) ikke vinde genklang. Han var noget ekstraordinært, noget påklisset, han var et ornament. Det ville simpelthen være absurd at forlange af ham, at han som æl-

dre umiddelbart skulle kunne bringe ungdom til udtryk, at han som højere bogstavelig talt skulle bringe det lavere til udtryk. Men jeg tog dem det ilde op, at de ikke var i stand til at finde deres egen holdning til kulturen, i harmoni med deres virkelighed og med Argentinas virkelighed. Selv hvis nogle af dem i personlig henseende var modne, så befandt de sig dog i et land, hvor modenhed var svagere end umodenhed, og her, i Argentina, var kunst, religion og filosofi trods alt ikke det samme som i Europa. Så i stedet for at omplante den levende til den herværende jord og bagefter jamre over det forkrøblede lille træ – var det så ikke bedre at dyrke noget som var mere i pagt med deres egen jords natur.

Derfor var den argentinske kunsts føjelighed, dens korrekthed, dens mønsterelevmine, dens opdragelse for mig beviset på impotens over for egen skæbne. Jeg ville have foretrukket kunstnerisk lapsus, fejl, ja selv sløseri, men fyldt med energi, beruset af den poesi, som landet åndede af, og som de gik forbi med næsen begravet i bøgerne. Jeg forsøgte til tider at fortælle argentinerne dette eller hint, det samme i øvrigt som jeg ofte fortalte polakkerne. – Hold et øjeblik op med at skrive digte, at male billeder, at tale om surrealisme, og overvej, om det ikke keder dig, om det hele er så vigtigt for dig, tænk over, om du ikke bliver mere autentisk, fri og skabende når du ser lidt bort fra de guder, du beder til. Stands op et øjeblik og tænk over din plads i verden og i kulturen og over valget af dine mål og midler. Men nej. Trods al deres intelligens forstod de slet ikke, hvad jeg mente. Intet kunne standse strømmen af deres kulturproduktion. Udstillinger. Koncerter. Forelæsninger om Alfonsino Storni eller Leopoldo Lugones. Kommentarer, forklaringer og studier. Romaner og noveller. Digtbind. Og for øvrigt, var jeg ikke polak og de vidste jo, at polakker ikke i almindelighed er *finos* og ingenlunde på højde med den parisiske problematik? Altså kom de til den slutning, at jeg var en temmelig forvirret, andenrangs anarkist, en af dem der af mangel på dybere indsigt proklamerer *élan vital* og foragter det, de ikke forstår.

(...)

1956

Torsdag

Jeg gik om bag Torreón, der beskytter mod vinden, der sad jeg, så gik jeg hen til Playa Grande, der lå jeg, der var næsten ingen dér, det store oprørte hav, drøn, brølen, dumpe slag. På hjemvejen kunne jeg knap nok stride mig frem mod den gennemtrængende, ruskende vind, der helt tog vejret fra mig. Smuk var bugten, de vældige klippekløfter, som man ser ned på fra flere etagers højde, grupperne af småhuse på bakkedragene, de guldglitrende, solfyldte, strande.

Da jeg i tusmørket gik tilbage til Jocal, hylede træerne, som blev de flået. Jeg gav mig i lag med at skrive denne dagbog, jeg vil ikke at ensomheden driver sin gæk med mig uden mening, jeg behøver mennesker, en læser... Ikke for at komme i kontakt. Kun for at give et livstegn. I dag går jeg med til alle løgne, konventioner, til stilisering af min dagbog, når blot jeg kan indsnige om så det fjerneste ekko, en bleg afsmag af mit tilfangetagne jeg.

Jeg har allerede fortalt, at jeg ud over Dumas læser *La pesanteur et la grâce* af Simone Weil. En pligtlæsning. Jeg skal skrive om det til et argentinsk ugeblad. Men denne kvinde er for stærk til, at jeg kan afværge hende, især nu, i denne min indre oprevethed, hvor jeg ganske er prisgivet elementerne. Gennem hendes voksende tilstedeværelse hos mig, vokser hendes Guds nærvær. Jeg siger "gennem hendes tilstedeværelse", da en abstrakt Gud er som græsk for mig. Aristoteles', Den hellige Thomas', Descartes' eller Kants forstandsskabte Gud er ufordøjelig for os – for os, det vil sige Kierkegaards børnebørn. Vores forbindelse – min generations forbindelse – med abstraktionen er blevet svært beskadiget eller snarere forgrovet, siden vi over for den fremviser en komplet bondeagtig mistro; og hele denne metafysiske dialektik tager sig for mig ud, fra mit 20. århundredes højdepunkt, som for de enfoldige godsejere fra fortiden, for hvem Kant var en kantet tænker. Hvor mange anstrengelser koster det ikke at nå frem til det samme, men på et højere udviklingstrin!

Men så i dag, hvor mit liv, som jeg siger, er blevet jernhårdt? Selve livet i sin uhyrlighed driver mig ind i metafysikkens sfære. Vinden, træerne, stormen, huset, alt dette er ikke længere "naturligt", da jeg selv ikke længere er natur, men blot noget, der gradvist er blevet skubbet uden for dens rækkevidde. Det er ikke mig selv, men det som sker med mig, der kræver Gud, dette behov eller denne nødvendighed er ikke i mig, men i min situation. Jeg ser på Simone Weil og mit spørgsmål er ikke: eksisterer Gud? – jeg betragter hende blot opmærksomt og siger: Hvorledes, ved hjælp af hvilken magi, er det lykkedes denne kvinde at indrette sig således indvendigt, at hun har været i stand at hamle op med det, som sønderknuser mig? Den Gud, der er indelukket i dette liv, føler jeg som en ren menneskelig kraft, der ikke er forbundet med nogen overjordisk centrum, som en Gud, hun har skabt sig ved egen kraft. En fiktion. Men hvis det gør dødskampen lettere...

Det har altid forbløffet mig, at liv kan eksistere på andet grundlag end mit. Intet er mere almindeligt end min eksistens og mere banalt – kun måske mere afskyeligt eller tarveligt (jeg ækles ikke ved mig selv eller ved mit liv). Jeg kender ingen, absolut ingen storhed. Jeg er en småborgerlig spadserende, som har forvildet sig i Alperne, eller måske endda i Himalaya. Min pen berører hvert øjeblik de yderste ting, de vældige ting, men hvis jeg er nået ind til dem, er det i leg, som en lille dreng er jeg landet iblandt dem, faret vild i tankeløshed. En heroisk eksistens som Simone Weil forekommer mig som at være fra en anden planet. Hun er min modpol: Hvor jeg ikke er andet end en evig unddraget sig livet, tager hun det fuldt og helt på sig, *elle s'engage*, hun er antitesen til min desertering. Simone Weil og jeg, det er i sandhed de to skarpeste kontraster, man kan forestille sig. Og denne kvinde møder jeg i et tomt hus, på et tidspunkt, hvor det falder mig så svært at flygte fra mig selv!

Lørdag

Kroppe. kroppe, kroppe... I dag på stranden, skærmet mod sydstormen, hvor solen varmer og brænder, mange kroppe. Strandens store sanselighed, men som altid beskåret, forspildt... Til højre og til venstre, lår, bryster, rygge, hofter, pigeben, kvinden bragt frem i lyset, og drengenes smidige harmoni. Men kroppen dræber kroppen, kroppen fratager kroppen sin kraft. Denne nøgenhed ophører med at være et fænomen, flyder over i sit overmål, bliver tilintetgjort af sandet, solen, luften og bli-

ver normal... Og impotens har overvundet stranden, skønheden, ynden, fortryllesen, alt er ubetydeligt, ikke erobrende, sårer ikke og begejstrer ikke. En flamme, der ikke varmer. En krop, der ikke opildner, en udslukt krop. Denne impotens greb også mig, jeg vendte hjem, berøvet enhver gnist, afinægtig.

Åh, min roman ligger på bordet, og jeg må igen anstrenge mig for at indsprøjte lidt "genialitet" i en scene, der er som vådt krudt, der ikke vil springe i luften!

Søndag

Jeg så på tepotten og vidste, at denne tepotte og alle andre tepotter ville blive stadig mere rædsomme for mig som tiden gik, ligesom alt andet omkring mig. Jeg har tilstrækkelig bevidsthed til at tømme giftbægeret til sidste dråbe, og ikke nok op-højethed til at løfte mig op over det; dødskampen venter mig i det tilintetgørende underjordiske, uden en eneste lysstråle noget steds fra.

Rive sig løs fra sig selv ... men, spørger jeg mig selv, hvordan?

Det drejer sig aldeles ikke om det at tro på Gud, men om at forelske sig i Gud. Weil er ikke "troende", hun er forelsket. Jeg har i hele mit liv aldrig haft behov for Gud – fra den tidligste barndom, ikke så meget som fem minutter – jeg har altid været selvtilstrækkelig. Hvis jeg altså nu skulle "forelske mig" (rent bortset fra, at jeg overhovedet ikke kan elske) ville det være under presset fra den tunge hvælving, der sænker sig ned over mig. Det ville være et skrig, flænget løs af torturen, uden betydning. Forelske sig i nogen, fordi man ikke længere kunne holde sig selv ud – det var en påtvungen kærlighed?

Senere, mens jeg gik rundt i værelset, tænkte jeg: ganske vist er den kærlighedstilstand, hvori Weil levede, organisk utilgængelig for mig, men måske fandtes der en analog løsning, en løsning afpasset min målestok, i overensstemmelse med min natur. Er det muligt, at man ikke skulle kunne vride evnen til at klare det, som venter en, ud af sig selv? På sin egen måde finde tilværelsens og dødens højere mening. Skabe sig selv en slags egen storhed. Storheden må befinde sig skjult i mig, jeg er jo dog temmelig "ultimativ" i alt mit – men jeg har ingen nøgle til den. Denne kvinde derimod var i stand til fra sit indre at frigøre åndelige hvirvler og malstrømme af overmenneskelig styrke.

Storhed? Storhed? Storhed, du er væmmelig at udtale, det ord ligger dumt i min mund. Jeg har en uvilje mod det, som er stort.

Gustave Thibon skriver om Weil: "Jeg husker en vis ung kvindelig arbejder, i hvem hun – sådan forekom det hende – fandt en kaldelse til det intellektuelle liv, og hvem hun ufortrødent trakteredede med blændende forelæsninger om Upanishaderne. Den stakkels pige kedede sig gudsjammerligt, men af høflighed og generthed protesterede hun ikke."

Og så "kedede den stakkels pige sig gudsjammerligt?" Og netop sådan keder den almindelige menneskehed sig ved dybde og ophøjethed. Og "af høflighed og generthed protesterede hun ikke". Således tåler også vi af høflighed vismænd, helgener, helte, religion og filosofi. Og Weil? Hvordan vil hun ikke se ud på den baggrund? En sindssyg næsten, indesluttet i en hermetisk sfære, uden at vide hvor hun bor, hvad hun lever i, uden en fællesnævner med andre. Løsrevet. Storheden lider nederlag i sammenstødet med almindeligheden, straks et latterlig sammenbrud, og

hvad ser vi så? En irriterende, kedsommelig hystade, en egocentriker, hvis oppustede og aggressive personlighed ikke formår at øjne andre, ej heller at se sig selv med andres øjne – en knude af spændinger, plager, hallucinationer og manier, noget der spræller i den ydre verden, som en fisk trukket op af vandet, fordi denne sjæls sande element ene og alene er dens egen sovs. Og denne metafysiske karpe i egen sovs skal jeg leve mig ind i?

Rolig. Mig støder det, at hendes storhed ikke fungerer ordentligt over for alle. Med Thibon er hun stor, men med pigen er hun latterlig. Og denne fragmentering kendetegner alle store mennesker – store eller fremtrædende. Jeg ville kræve en storhed, der var i stand til at udholde ethvert menneske, på enhver skala, på ethvert niveau, som omfattede alle tilværelsens arter, lige ubestrideligt på toppen som på bunden. Kun en sådan ånd ville være i stand til at vinde mig. En nødvendighed indpodet mig gennem min tids universalisme, der ønsker at drage al højere og lavere bevidsthed med ind i spillet og ikke længere stiller sig tilfreds med aristokratiet.

Tirsdag

Morgenmad i Hermitagen med A., som jeg mødte tilfældigt, og hans kone. Måltidet lugter – undskyld mig – af et meget luksuriøst lokum. jeg ved virkelig ikke hvorfor, men da jeg sad fast i udkanten af disse appetitlige lækkerbidskener, i tjenernes selvsikre fornemhed, ville jeg have svoret på, at det var et lokum. Jeg var for øvrigt søvnig. Måske var det derfor.

Mange gange har man bedømt mig, mig og mit værk – næsten altid urimeligt. Men I siger: snæversynet. I siger: kryster, desertør. I dette ene ord er der mere sårende sandhed, end I aner. Ingen er i stand til at forestille sig min grænseløse desertering. Ikke uden grund slutter *Ferdydurke* med sætningen: "Jeg flygter med fjæset i hænderne".

Skulle jeg da ikke være på højde med denne epoke, som udfoldede heroismens, alvorens og ansvarlighedens banner? (Weil derimod er den prægtigste eksponent for al moral i det samtidige Europa: den katolske, den marxistiske, den eksistentialistiske).

Tillad mig dog: der findes ingen åndelig holdning, der ikke, ført ud i sin yderlighed og konsekvens, ville fortjene ærbødighed. Styrke kan være til stede i svaghed, standhaftighed i vankelmod, konsekvens i inkonsekvens, og også storhed i smålighed. Modig fejhed, blødhed skarp som stål, angribende flugt.

Onsdag

En utrættelig vind.

Jeg pines, for så vidt som ikke fysisk pine er mig opnåelig – det er snarere håbløshed end smerte. Jeg føler trang til at understrege: jeg er stolt af, at mine smerter ikke er ekstreme. Det nærmer mig til gennemsnittet, det vil sige til normen, til livets solideste lag.

Hvad angår Gud. Der er ingen grund til at drømme om en absolut Gud i det høje, i den gammeldags stil. Den Gud er virkelig død for mig, jeg finder ikke en sådan Gud i mig selv, ligegyldigt hvad, jeg gør, der findes ikke stof i mig til det. Men der

eksisterer en mulighed for en Gud som hjælpemiddel, en vejbro der fører til mennesket.

En sådan opfattelse af Gud kan med lethed begrundes. Det er tilstrækkeligt at antage, at et menneske må eksistere inden for rammerne af sin art, at naturen i det hele taget, verdens natur, er ham givet først og fremmest som den menneskelige arts natur, og at derfor samliv med andre mennesker går forud for hans samliv med verden. Et menneske er *for* mennesket. Et menneske står *over for* mennesket. Altså kunne myten om den absolutte Gud opstå, fordi den gjorde det lettere for mennesket at opdage det andet menneske, at nærme sig det, at forenes med det.

Et eksempel: Weil. Vil hun forene sig med Gud, eller vil hun gennem Gud forene sig med andre menneskelige eksistenser? Er hun forelsket i Gud, eller er hun gennem Gud forelsket i mennesket? Opstår hendes modstandskraft over for døden, smerten og fortvivlelsen af hendes forbindelse med Gud eller med mennesker? Er det, hun kalder nåde, ikke simpelthen en tilstand af sameksistens med et andet (men menneskeligt) liv? Og ville så dette absolutte, evige, ubevægelige "Du" kun være en maske, bag hvilken det forgængelige menneskelige ansigt skjuler sig. Sørgmodigt, naivt, og hvor bevægende... et sådant hop op i Himlen blot for at springe to meter fra ens eget jeg over i et fremmed?

Hvis altså tro kun er en sjælstilstand, der fører hen til en fremmed eksistens, en dødelig, menneskelig, da burde denne tilstand være opnåelig for mig, selv efter afvisningen af hjælpemyten om den Evige, og jeg ved virkelig ikke, hvorfor jeg ikke skulle kunne gennemføre dette med mig selv. Jeg må mangle en eller anden nøgle. Gud er, måske, en af disse nøgler – men det må være en anden nøgle og den må være i overensstemmelse med min natur. Når det drejer sig om mig, har hele mit liv, alle mine erfaringer, hele min intuition skubbet mig i den retning – ikke mod Gud, men mod mennesker. En lettelse, en normalisering, ville jeg sige, af døds-kampen ville jeg kun kunne opnå ved at kaste byrden af min egen individuelle død over på andre og ved i det hele taget at underkaste mig andre.

Menneskene udgør en frygtelig magt for det enkelte menneskelige væsen. Jeg tror på den kollektive eksistens' overlegenhed.

J. fortalte mig om sit helvede i en tysk koncentrationslejr, i Mauthausen. Klimaet i denne lejr, det menneskelige klima, da det var skabt af mennesker, var således, at døden blev let – da han gik til gassen (hvorfra han blev reddet ved et tilfælde) ærgrede han sig over, at han ikke havde nået at spise sin humpel brød om morgenen. Denne svækkelse af døden var ikke kun en følge af fysisk tortur – det var "ånden", der var blevet en anden... degraderende og nedværdigende.

Hjælpekilderne til vores samvær med andre mennesker er indtil videre forsvindende små. Et er den frygtelige ensomhed hos dyrerne, som knap nok kommunikerer... Men hos mennesket? Vi har endnu ikke fjernet os særlig langt fra dyrene, og vi har intet begreb om, hvad et andet menneskes indtrængen i vores lukkede jeg kan være.

Forudføle sig selv i fremtiden... hvilken viden!

(...)

1961

Fredag

Foran mig har jeg Bruno Schulz i fransk oversættelse, som *Arleta* (digterinden Suzanne Arlet) allerede for et par uger siden havde bebudet mig. Et bind fortællinger, udgivet af Julliard med titlen *Traite des Mannequins* (for størstepartens vedkommende noveller fra *Kanelbutikkerne*).

Forord. Først Maurice Nadeau: "...han bør sikres en plads blandt vor epokes store forfattere". Så en fremragende studie af Sandauer, der tydeligvis kender Schulz meget grundigt, varsomt og dog skarpsindigt.

Bruno.

Jeg har allerede længe kendt til denne udgave, der blev forberedt med sved på panden, og alligevel følte jeg en sitren, da jeg så den. Hvad ville den blive? "En fuser", eller en verdenssucces? Hans slægtsskab med Kafka kunne lige så vel bane ham vejen som lukke den. Hvis de siger, endnu en fætter, er han fortabt. Hvis de derimod kan få øje på det særlige skær, det helt særegne lys, der stråler fra ham, som fra et fosforiserende insekt, så vil han ubesværet drage ind i den fantasiverden, som allerede er åbnet af Kafka og hans slægt... Og da vil gourmeternes ekstase bringe ham til tops. Og hvis denne stærkt poetiserede prosa ikke trætter for meget, vil den blænde... Men på dette tidspunkt, i juli, lader intet sig sige, og det er uforudsigeligt, hvilken skæbne dette usædvanlige værk vil få i Paris.

Til helvede med Paris!. Hvor er det dog trættende – Paris! Uden Paris havde jeg ikke været nødsaget til at skrive denne *souvenir* om min "døde ven", jeg havde været sparet for denne stiløvelse!

Lørdag

Om venskab kan man vanskeligt tale – På det tidspunkt hvor vi blev venner, var vi endnu begge ufødte. Året 1934, 35. På Ujazdowskie-alleen. Vi spadserer, vi snakker. Han og jeg på *Slużewska*. Han, Witkacy og jeg. Nalkowska, han og jeg. På den film "der viser sig på erindringens lærred", ser jeg ham næsten som en fremmed, men jeg ser også mig selv således – det er ikke os, det er blot indledningen til os, *ouverture*, prologen.

Jeg vil straks rykke ud med min pinlige og smagløse uanstændighed: *Bruno tilbad mig, men jeg tilbad ikke ham.*

Første gang dukkede han op hos mig, på *Slużewskagaden*, lige efter udgivelsen af *Kanelbutikkerne* – jeg kunne da se tilbage på *Dagbog fra Modningens Tid*. Lille, usædvanlig, uvirkelig, koncentreret, anspændt, næsten brændende – og sådan begyndte vore samtaler, mest på spadsereture.

En ting er vis, vi havde stort behov for hinanden. Vi befandt os i et vakuum, vor litterære situation var gennemtrængt af tomhed, vore beundrere var noget spøgelsesagtigt i retning af *aparent rari mantes in gurgite vasto*, begge strejfede vi omkring i den polske litteratur som forsiring, pynt, kimære, grif.

Bruno havde, efter at have læst min første bog, i mig fundet en kammerat. Han kom, for at finde bekræftelse hos mig, for at jeg skulle skaffe ham dette ydre, uden hvilket hans indre liv ville være dømt til monolog – og mig ville han yde den samme

tjeneste. Han kom som en ven, ja (og det betoner jeg eftertrykkeligt) som en beslægtet ånd for at udvikle og opløfte min ånd.

Her kom det til et "kiks" eller en "forvridning", for at tale i vore værkers sprog... Hans udstrakte hånd mødte ikke min. Jeg gengældte ikke hans følelser, jeg gav ham frygtelig lidt af mig selv, så godt som intet, vor forbindelse blev en fiasko... Men måske kom det os egentlig – i det skjulte – helt tilpas? Måske behøvede både han og jeg snarere en fiasko end en lykkelig symbiose?

I dag kan jeg tale ligefremt, for han er død.

Tillad da, at jeg endnu en gang med fryd gentager: hvor han udviklede mig gennem sig, hvor han styrkede mig. I mit bedrøvelige litterære liv har jeg erfaret ikke så få svinestreger, men jeg har også truffet mennesker, som uventet har betænkt mig med en padishahs storsindethed – ingen var dog mere storsindet end Bruno. Aldrig har jeg, hverken før eller efter, svælget i så krystalklar fryd over hver af mine kunstneriske gerninger. Ingen andre bekræftede mig så varmt, glædede sig sådan over mig, puslede omkring enhver af mine tanker – jeg har ikke følt på noget som helst tidspunkt af hele vores bekendtskab at denne engleagtige Bruno i noget som helst har vist sig onskabsfuld, han har virkelig læsket mig med honning.... Det er nok, at jeg fortæller jer, hvordan det var med *Ferdydurke*. Jeg gav ham den til gennemlæsning, endnu ufuldendt, i maskinskrift, og efter en uge gav han mig det tilbage, med udslukt ansigt.

– Du skulle hellere vende tilbage til fantastikken fra *Dagbog fra Modningens Tid*, den genre ligger mere for dig, sagde han med tydelig og stor beklagelse.

Men senere, da han havde læst *Ferdydurke* i bogform, brød han ud i en flammende begejstring, der næsten brændte mig, den kolde. Og han kom til Warszawa og holdt i Forfatterforeningen et foredrag om *Ferdydurke* (senere bragt i *Skamander*), der var som en fanfare og bragte alle den tids mandariner i harnisk.

Tror I måske, at jeg ikke ved det? Hvor meget mere taktfuldt ville det ikke være, om jeg i denne *souvenir* om "min døde ven" ikke trængte mig i forgrunden foran ham. Beskedenhed!... Jeg skynder mig med at kundgøre, at jeg kender denne regel i både dens sociale og moralske aspekt. Men siger ikke fyrst Ypsilanti, at de som ved, at fisk spiser man ikke med kniv, kan spise fisk med kniv? Dette til salonbrug. Men hvad den dybere moral angår, så må jeg sige ganske ærligt, at jeg af moralske grunde ikke kan skrive anderledes, for hvis jeg ville fortie disse omstændigheder, ville jeg forfalske hele det forhold, som var opstået mellem os – og en sådan synd kan ikke tilgives en forfatter, da hans maksime må være at komme nærmest muligt virkeligheden. Måske så slet ikke skrive om Schulz og mig og om mig og Schulz – ville en sådan undladelse være tilrådelig? Med kildne spørgsmål er det sådan, at velopdragne tanter flygter for dem, men ikke litteraturen. Fortie? Men dette mishag, det er en slags lede, der kommer over mig, når jeg endda her over for "min døde ven" skal være mig selv... Men jeg må påtage mig risikoen for mishag!

Hvordan var så min reaktion på Schulz' storsindethed? Jeg kunne godt lide ham... Ja. Jeg snakkede meget og venligt med ham, gav ham ofte ret, i folks øjne var vi et par. Synsbedrag! Min natur tillod mig aldrig at forholde mig anderledes til ham, end med mistro, jeg troede hverken ham eller kunsten. Læste jeg nogensinde ærligt, fra ende til anden, nogen af hans fortællinger? Nej, de kedede mig. Alt hvad jeg kunne

sige ham, måtte formuleres forsigtigt, for at han ikke skulle begribe den tomhed, som også i mig lå på lur efter ham. I hvor høj grad havde han gennemskuet det?

Jeg beskylder ikke mig selv for den mangel på følelse, med hvilken jeg gengældte ham hans følelse. Tværtimod, finder jeg det agtværdigt, at jeg ikke lod mig købe, jeg kan godt lide, når man besvarer andres hidsighed med isnende kulde, en kunstner bør ikke være funktion af fremmede temperamenter. Der er blot det ... Engang skrev jeg en artikel om ham til *Kurier Poranny*, og da, husker jeg, var jeg bange for, at de skulle sige, at jeg priste ham, fordi han priste mig... Af frygt for dette opstod en artikel ikke direkte om Schulz, men om hvordan man skal læse ham. Undertiden var jeg dengang modbydeligt smålig over for ham, og det ville måske tilmed have været gement, havde ikke nærigheden i min gemenhed, på samme måde som storsindet i hans ædelhed, været ligesom vægtløs. Uoprigtig. På skrømt. Uvirkelig. I dyder og synder var vi, embryoner, uskyldige!

Søndag

Venner? Kolleger? Hvor ofte er jeg ikke blevet nævnt sammen med ham i alle mulige litterære statusopgørelser. Som "polsk eksperimentalprosa". Og dog, hvis der i den polske kunst var nogen, der var hundrede procent modsat mig, så var det ham.

Jeg kan ikke længere huske, om det i den dialog, vi førte, hver gang han var på besøg i Warszawa, på noget tidspunkt kom direkte på tale. Men en gang, i alleen, foran Chopin-monumentet, sagde han, at skønt vor genre var beslægtet ved "sin ironi, sarkastiske eskapisme, sit blindebukkespil", så er jo "min plads på kortet hundrede mil fra din og hvad mere er, så må din stemme, for at trænge frem til mig, reflekteres fra noget tredje, der findes ikke nogen direkte telefonforbindelse mellem os".

Jeg mener, det forholdt sig sådan: Bruno var et menneske, der fornægtede sig selv, Jeg var et menneske, der søgte sig selv. Han ville undergangen, jeg ville virkeliggørelsen. Han var den fødte slave. Jeg den fødte herre. Han ville fornedrelse. Jeg ville være "overpå" og "højere". Han var af den jødiske race. Jeg fra en polsk adelsfamilie.

Og han var masochist – uophørligt, utæmmelig, man mærkede det hos ham uafbrudt. Nej, han egnede sig ikke til at herske! En gnom, lillebitte, storhovedet, og tilmed ligesom for ængstelig så han knap nok fandt mod til at eksistere, han var kastet ud af livet, sneg sig krumbøjet af sted i yderkanten. Bruno tilkendte ikke sig selv ret til eksistens og søgte sin egen tilintetgørelse – ikke at han drømte om selvmord, han "stræbte" blot mod ikkeværen med hele sit væsen (netop det gjorde ham så heideggersk følsom over for tilværelsen). Der var efter min mening i denne stræben ingen skyldfølelse à la Kafka, det var snarere det instinkt, der byder det syge dyr træde ud til siden, trække sig tilbage. Han var overflødig. Han var undværlig. Det er muligt, at hans masochisme også havde andre ansigter – jeg ved det ikke – men den var sikkert også en hyldest til de tilværelsens kræfter, der trådte ham under fode.

Et menneske, der er kastet ud af livet... Hvad kan det gøre? Kun i ånden kan det finde tilflugt, og det bliver Gud, hvis han er troende, det bliver moralen, hvis han ikke er troende, men moralist. Kunsten, hvis han tilbeder det skønne... Bruno ikke

så meget ikke troede på Gud, som han ikke interesserede sig for ham, og skønt en stor fornemmelse for moral prægede alle hans gerninger, var moral som doktrin, som bevidst handlingsmønster ham ganske fremmed. Altså kun kunsten... Og faktisk så jeg ham altid hengiven, optaget af den med en iver og fordybelse, som jeg ikke havde set det hos nogen anden – han, en kunstfanatiker, dens slave. Han var trådt ind i dette kloster, havde underlagt sig denne disciplin og opfyldt de strengeste forordninger for at opnå fuldkommenhed.

Kun blev åndeliggørelsen ham ikke forundt.

Så vidt som jeg kendte Bruno, der på ingen måde var enkel, da udgjorde hans masochistiske tilbøjeligheder, med rette fremhævet af Sandauer, nøglen til den åndelige katastrofe, der hændte ham i hans sidste tilflugtssted, kunsten. Ja, den typiske masochistiske dialektik af smerte og fryd (karakteristisk også for kunsten) og endnu mere ønsket om selvdestruktion kan her forklare meget.

Hvad sker der, når en munk, der pisker sig foran et helgenbillede, pludselig føler, at pisken er ophørt med at være et torturinstrument og er blevet et nydelsesinstrument? Forestiller man sig denne situation konsekvent ført videre, når man frem til et makabert paradoks: synderen må for at opnå frelse udtænke stadig frygteligere tortur, men des større smerte, desto større fryd, og desto mere lystfyldt synd!

Men smerten er en biting. Lad os tale om selvdestruktionen. Den fromme kunstner – der findes sådanne – kunne have høstet så megen ære og stolthed, så megen ånd af sine strålende kunstneriske præstationer, at hans biologiske gebrækkelighed var blevet mindre vigtig. Han kunne måske have fundet fodfæste på denne anden pol, når livet havde forskudt ham. Den, der fornedrer sig, skal ophøjes – han kunne så svinge sig op. Men hvad så når fornedrelse og ydmyghed intet kostede ham, for ham var de uden moralsk betydning, ja, det som degraderede ham, stødte ham ned, beredte ham ligefrem fornøjelse. Til kunsten nærmede han sig som til en sø, for at drukne i den. Når han faldt på knæ for ånden, oplevede han sanselig fryd. Han ville kun være tjener, intet andet. Han ønskede ikkeværen.

Se, det er sorger for hvem pisken smager!

Og hvis han kaldte kunst for "svig" eller "finte", så er det på grund af denne perversion.

Mandag

Sådan en perfid kunstner havde jeg sluttet venskab med. Når han vellystigt ydmygede sig og knælede sanseligt, hvorledes kunne da kunsten blot for et øjeblik blive til værktøj for hans personlighed, blive til noget, som han kunne betjene sig af for sine åndelige eller simpelthen personlige formål? Hermes – siger Sandauer. Nej, efter min mening har han ikke meget af Hermes, han var slet ikke noget godt mellemled mellem ånd og materie. Ganske vist kunne hans perverse forhold til eksistensen (det heideggerske spørgsmål: "hvorfor eksisterer der Noget, og ikke Intet?") kunne være mottoet for hans værk) i sin konsekvens føre til dette, at materien for ham blev gennemlyst af ånden, og ånden blev legemliggjort, men denne Hermesagtige proces er hos Schulz krydret med trangen til at "afsvække" eksistensen: hos ham er materien korrumpet, syg, snart bedragerisk ondskabsfuld, snart mystificerende, og den åndelige verden forvandler sig til en aldeles sanselig fantasmagori af

glans og farve, også hans åndelige grund bliver korrumpet. Erstatte eksistens med halveksistens, eller med skineksistens – det var Brunos hemmelige drøm. Han ville svække både materien og ånden. Undertiden faldt det mig for at diskutere forskellige moralske og samfundsmæssige problemer med ham, men bag alt, hvad han sagde, skjulte sig den fortabtes passivitet. Som kunstner drejede det sig for ham helt og holdent om selve værkets materie, om dets spil og indre kombinationer, når han skrev en fortælling fandtes der for ham ingen anden ret end den voksende forms immanente ret. Falsk asket, sanselig helgen, lysten munk, nihilistisk virkeliggør. Han vidste det.

Mens han på denne måde underkastede sig kunsten, ville jeg være “over”. Det var den største modsætning mellem os.

Jeg var, som man siger, af adelig, godsejerafstamning, og det er en belastning, der er næsten lige så stor som og kun en smule mindre tragisk end at fornemme en tusindårig, jødisk fordrivelse bag sig. Det første værk, som jeg skrev, da jeg var atten år, var min families historie, bearbejdet på baggrund af vore papirer, der omfattede et fire hundrede årigt velhavende liv i Samogitien. En jordbesidder – ligegyldigt om det er en polsk adelsmand, eller en amerikansk farmer – vil altid forholde sig mistroisk over for kulturen, hans afstand fra de store centre gør ham immun over for mellemmenneskelige spændinger og produkter. Og han vil have en herrenatur. Han vil forlange, at kulturen er for ham – ikke han for kulturen – alt hvad der er ydmyg tjeneste, underkastelse, opofrelse, vil være ham mistænkeligt. Hvem af de polske herrer, der engang indførte malerier fra Italien, faldt det ved nogen lejlighed ind at ydmyge sig foran det mesterværk, der hang på væggen? Nej. Man behandlede dem på herremandsvis – værkerne såvel som mestrene.

Og jeg, skønt en forrædder og spotter af min “sfære”, stammede dog fra den – og jeg har vist allerede sagt, at mange af mine rødder må søges i epoken for adelens vildeste tøjlesløshed i det attende århundrede. Jeg er i høj grad fra de saksiske kongers periode. Om ikke andet derfor var Bruno, på knæ for kunsten, uacceptabel for mig. Men ikke nok med det. Jeg, der stod med det ene ben i landadelens hyggelige verden og det andet i intellektet og avantgardelitteraturen, befandt mig mellem verdenerne. Og at være imellem, det er heller intet dårligt middel til at komme opad, efter devisen *divide et impera* kan du udvirke, at de to verdener begynder at fortære hinanden, så at du må smutte fra dem og svinge dig “op over” dem.

Jeg havde den vane, at for mine slægtninge fra landet var jeg kunstner (for at irritere dem), og for kunstnerne var jeg herremand i den store stil (for at gøre dem rasende).

Alt for fanatiske kunstnere havde altid irriteret mig. Jeg kan ikke fordrage digtere, der er alt for meget digtere, eller malere, der er alt for meget malere. Jeg forlanger i det hele taget af et menneske, at det aldrig giver sig fuldt og helt til noget. Jeg fordrer, at det altid befinder sig en smule hinsides det, det foretager sig. Og Bruno var mere kunstner end alle *poètes maudits*, og det af den paradoksale grund, at han slet ikke tilbad kunsten. Når man tilbeder, er man nogen, men han ville fortabe sig i kunsten, gå under.

Jeg derimod ville være – mig selv, ikke kunstner, heller ikke idé eller noget som helst værk af mig – kun mig selv. Stå over kunst, værker, stil og idé.

Tirsdag

Han kunne godt lide, når jeg angreb ham. Ja, jeg tror endda, at han var ganske klar over en virkelig besynderlig ting, nemlig den at jeg, der havde kendt ham så længe, ikke engang havde gjort mig den ulejlighed at gennemlæse hans bog ordentligt. Han var taktfuld og udspurgte mig ikke synderligt om sine værker, da han vidste, at jeg ikke ville bestå eksamen. (Eller måske vidste han – ligesom jeg – at kunst med stort vingefang så godt som ikke bliver læst, at den ofte virker på en anden måde, ved selve sin tilstedeværelse i kulturen?). Hele min viden om ham (både nu og dengang) stammer fra brudstykker af lektüre (som blændede mig), kombineret med brudstykker, som jeg har bevaret fra mange samtaler. Kunne han i mig fornemme, at jeg var ringeagtende? Og satte han mig på en piedestal, fordi jeg var ringeagtende?

Det gav mig også noget at tænke på, at han så udmærket og nemt forstod det i mig, som fjernede mig fra kunsten og forbandt mig med livets almindeligheder. Det er ofte det, der gør mig vanskeligst forståelig for kultiverede, dannede mennesker. "Hvordan kan det være, at du, en vanskelig, raffineret forfatter, finder Kafka kedelig, ikke holder af malerkunst, læser dårlige romaner?" – sådanne spørgsmål får jeg ofte. For Bruno var sådanne lømmelstreger fra min side ikke noget problem (måske simpelthen fordi hans strålende intelligens opfattede mig i et bredere perspektiv).

Frustration. Kiks. Hvem ved... måske passede det ham ikke, blot fordi han principielt var en fjende af virkeliggørelse. Måske var det, at hans evne til beundring traf på min manglende evne til beundring, for os begge en berigelse set ud fra vore kunstneriske muligheder?

Onsdag

Hvem der havde lyttet til vores samtaler i disse fjerne år, ville måske have taget os for sammensvorne. Hvad var det for en konspiration? Bruno fortalte mig noget om en "illegal kodeks", og jeg ham om "sprængning af situationen" og "kompromittering af formen", han talte til mig om "virkelighedens sidespor", og jeg til ham om "befriende kakofoni". Der var også tale om "subkultur" og "uforskønnethed", om "bras" (som Bruno kaldte "Ersatz") o.s.v. Hvad var det for et laboratorium?

Vi var i virkeligheden sammensvorne. Vi var opslugte af eksperimenteren med et meget eksplosivt materiale. Men det var ikke form i almindelig betydning – her drejede det sig om "skabelse af sig selv gennem skabelse af formen", om dens "produktion" og om "selvtillblivelse gennem skabelsen af form". Det er svært at forklare med et par ord, hvem der er interesseret, kan kaste et blik i vores bøger. Jeg bemærker blot, at skønt hver af os bevægede sig fremad på forskellig vis (mens jeg gennem provokation af formen og dens dissonantiske eksplosioner ville nå frem til mig selv, eller til mennesket i det hele taget, så viede han sig denne alkymi ganske gratis, med et marginaliseret væsens uselvskhed), så havde vi dog et træk fælles. Vi stod begge alene over for Formen. Denne munk uden Gud... og jeg med min stolte menneskelighed, som virkelig var "alene i sig selv", ikke støttet på noget, en slags kategorisk imperativ, der råber i tomheden: vær dig selv!

Denne leg med formen forbandt os altså. Og her får jeg en mistanke – var ikke fallitten i vores fælles forhold det heldigste for eksperimentatorer, som vi, for mennesker i prøvefasen? Hvad ville der være sket, hvis jeg havde besvaret beundring med beundring – ville vi da ikke over for hinanden have følt os for opstyltede – for seriøse?... Hvis han havde følt min beundring, hvis jeg, når jeg beundrede, havde givet vægt til hans beundring – ville det da ikke havde gjort os for tunge til at eksperimentere... med sig selv? Ok, ja, både han og jeg higede efter beundring, efter bekræftelse, for tomhed udmatter. Ville en sådan harmoni i det hele taget have været vores stil? Så passede dog så meget mere den tingenes tilstand os, hvor hans udstrakte hånd forfejlede min – denne typiske situation hos Schulz, og heller ikke mig fremmed, der tillod os at bevare de endnu ikke fødte væseners sælsomme frihed, embryonerne særlige uskyldighed – og det gjorde os lette over for formen.

Og hvad angår beundringen – og ikke-beundringen – hvad kunne det gøre os personligt, når vi begge *hørte til i uvirkeligheden*?

Torsdag

Lad os også omtale den tredje musketer. Witkacy. Denne i den metafysiske dandyismes fjerbusk, der evigt spillede forrykt. Jeg brød mig ikke om ham. Han irriterede, og hans eksperimenter med formen, der nok hørte til de modigste, var ikke overbevisende for mig – alt for intellektuel, uden at det var andet end grimasse. Det forekom mig, at han manglede talent. Og hans tricks, så lig det, som Dalí i dag forarger med, var altfor klassisk i sin surrealisme efter min smag.

Witkacy viste sig, ligesom kong Lear, altid med et følge af hofnænder og narre, rekrutteret hovedsageligt blandt alleslags litterære misfostre (som størsteparten af diktatorer tålte han kun andenrangs væsener). Adskillige af disse føjelige akolluter, regnede os, når de så Schulz eller mig sammen med mesteren, til Witkacys hof, da der ikke i disse tjenersjæle kunne rummes anden fortolkning – og deraf opstod det rygte, at Schulz og jeg var udgået af Witkacys skole. På ingen måde. Bruno har, så vidt jeg ved, heller ikke taget meget fra ham og bedømte ham uden entusiasme; og i hans værker ser jeg ingen spor af Witkacy.

Men vi var trods alt en treenighed og det en temmelig karakteristisk. Witkacy: bevidst anerkendelse af "den rene form"s vanvid gennem hævn, og også, for at opfylde sin tragiske bestemmelse, den fortvivlede galning. Schulz: selvfortabelse i formen, den druknede galning. Jeg: tørst efter gennem formen at trænge frem til mit "jeg" og til virkeligheden, den rebelske galning.

Oversat fra polsk af Runa Kildegaard Klukowska

